

Тетяна Гришина,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: tagym@ukr.net
тел.: (098) 270 00 17

**ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА (1917–1943)
У СУЧАСНИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОКАЖЧИКАХ ЗМІСТУ
ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ**

Здійснено аналіз книгознавчих бібліографічних покажчиків змісту вітчизняних періодичних видань, які видавалися упродовж 1917–1943 рр. в Україні та в еміграції. Висвітлено історію часописів, їх редакторський та авторський склад. Охарактеризовано тематичні розділи, які увійшли до складу бібліографічних видань та розкрито їх змістове наповнення. Позначено здобутки бібліографічних посібників та їх роль у дослідженні розвитку книжкової справи, бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства в Україні.

Ключові слова: бібліографічний покажчик, бібліографія, бібліотекознавство, книгознавство, «Бібліологічні вісті», «Книгарь», «Книголюб», «Книжка», «Українська книга».

Українська революція 1917–1921 років стала чинником відродження української нації, національної думки та створення української державності. Революційні події викликали значне пожвавлення серед представників інтелігенції і стали приводом для піднесення культурного і духовного життя. Розпочався новий період розвитку української книговидавничої справи, бібліотекознавства та бібліографії. Починаючи з 1917 року в Україні з'являються перші книгознавчі часописи, довкола яких згуртовуються фахівці з книгознавства.

Першими українськими книжковими часописами, які видавалися у Києві у 1917–1920 роках, є «Книгарь: літопис українського письменства», що виходив у видавництві «Час», та «Книжний вісник» – друкований орган Всенародної (Національної) бібліотеки України при Українській академії наук (два номери).

Упродовж 20–30-х років ХХ століття в Україні та за її межами виходить
© Гришина Т., 2019

низка українських журналів, присвячених книгам. Зокрема, «Книжний бюлетень», видання педагогічного бюро при Полтавській губернській управі (виходив з 1917 р.), один номер критико-бібліографічного часопису «Голос друку» (м. Харків, 1921 р.), неперіодичний вісник українського книжкового руху «Книжка» (м. Станіславів, 1921–1923 рр.), часопис «Книга», започаткований Об'єднанням українських видавців у Відні (1921 р.), друкований орган гуртка бібліологів при Українській господарській академії в Подєбрадах (Чехословаччина) – «Українське книгознавство» (1922 р.), літературно-критичний та бібліографічний журнал «Книга» (м. Харків, 1923–1924 рр.), критико-бібліографічний місячник «Нова книга» (м. Харків, 1923–1925 рр.), видання Українського наукового інституту книгознавства у Києві – науковий журнал практично з усіх галузей книгознавства «Бібліологічні вісті» (1923–1930 рр.), вісник Української Книжкової палати, який поклав початок регулярній державній реєстрації друкованої продукції, – «Літопис українського друку» (м. Харків, 1924–1936 рр.) (після 1936 р. вісник реформовано у систему літописів, що виходять і нині), видання товариства «Просвіта» у Львові – «Бібліотечний порадинок» (1925–1926 рр.), часопис, присвячений поширенню української книги – «Добра книжка» (м. Львів, 1926–1929 рр.), журнал Союзу українських накладень і книгарень, виданий у одному числі, – «Книжник» (Львів, 1927 р.), часопис Українського товариства прихильників книги у Празі – «Книголюб» (1927–1932 рр.), місячник «Українська книга», що виходив коштом Українського товариства бібліофілів у Львові за підтримки Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) протягом 1937–1943 рр., та ін. [9].

Питання становлення та розвитку національної періодичної преси книгознавчого спрямування вивчали у своїх працях вітчизняні науковці, висвітлюючи історію, теорію і практику книжкової справи, бібліотекознавства та бібліографії; культурне і політичне життя суспільства та його вплив на змістове наповнення періодичних видань. Серед них відомі постаті ХХ століття та наші сучасники: О. Антоник, Т. Гринівський, Я. Дашкевич, Л. Дубровіна, А. Животко, І. Калинович, Т. Ківшар, Г. Ковальчук, Н. Королевич, Н. Рибчинська, М. Сагарда, Н. Солонська, М. Тимошик, В. Чорній і багато ін.

Особливої уваги заслуговують бібліографічні покажчики змісту книгознавчої періодики, тому що матеріали, вміщені у них, розкривають різні аспекти політичного, економічного, освітнього та культурного життя

і є достовірним джерелом для вивчення проблематики того часу, яка, подекуди, актуальна і нині. Такі бібліографічні покажчики дають змогу досліднику оперативної віднайти необхідний матеріал для дослідження певної теми.

Мета дослідження – висвітлити розвиток українського книгознавства 1917–1943 рр. на основі порівняльного аналізу сучасних українських бібліографічних покажчиків змісту періодичних видань, які видавалися у Наддніпрянській Україні в період національно-визвольної боротьби, радянській Україні в часи українізації 1920-х – початку 1930-х років, на західноукраїнських землях в Галичині у міжвоєнний період, в українських культурно-освітніх осередках в еміграції, зокрема у Чехословаччині та на території Польщі, окупованій фашистською Німеччиною в роки Другої світової війни.

Досліджувалися бібліографічні покажчики змісту періодичних видань з фонду відділу науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключовим серед книгознавчих періодичних видань, що розгорнув свою діяльність у складну революційну добу, вважається критико-бібліографічний часопис «Книгарь», один з найцікавіших журналів того періоду, на сторінках якого, мабуть уперше після революції, порушувалися питання про створення всеукраїнської бібліографії (Ковалевський Ю. Бібліографія і Український бібліографічний інститут. 1919. Ч. 22) [12]. Щомісячник «Книгарь: літопис українського письменства» видавався у Києві протягом 1917–1920 рр. за редакцією Василя Короліва-Старого, а пізніше Миколи Зерова [10]. Видання висвітлювало теоретико-методологічні та методичні проблеми української бібліографії, друкувало матеріали з історії українського книговидання та української книги. До прикладу: розлога стаття Альфреда Бема «З теоретичних питань бібліографії: 1. Суб'єктивний характер бібліографії. 2. Ідеал вичерпуючої бібліографії. 3. Завдання індивідуальної бібліографії», яку було надруковано у числах 25/26, 27, 28 за 1919 рік; публікації С. Кондри «Бібліографічна класифікація по децимальній системі» (чис. 7, 1918), «Завдання української журнальної бібліографії» (чис. 15, 1918), «Загальні принципи технічної організації бібліотек» (чис. 11, 1918); огляд Ю. Ковалевського «Бібліографія й Український бібліографічний інститут» (чис. 22, 1919); стаття В. Міяковського «З історії української книжки. I. Цензурні умови. II. Видавничі плани Кирило-Методіївського товариства» (чис. 27, 28, 1919);

огляд В. Модзалевського «З історії книги на Україні» (чис. 5, 1918) та ін. [6].

Окреме ґрунтовне дослідження часопису «Книгарь» здійснили відомі українські вчені-бібліографи Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаніка Луїза Ільницька та Ольга Хміль. У 2016 р. вони підготували анотований систематичний покажчик змісту «Журнал «Книгарь: літопис українського письменства» (Львів, 2016) [6]. У виданні висвітлено історію створення і діяльність часопису та розкрито зміст публікацій цього рідкісного видання.

До покажчика увійшла стаття історика, археографа, книгознавця Ярослава Дашкевича «Книгарь» – журнал епохи революцій і контр-революцій», який один із перших у незалежній Україні заговорив про часопис у виданні «Україна. Наука і культура» (Київ, 1991). Стаття знайомить читача з передумовами виникнення та діяльністю часопису в один з найскладніших періодів в історії України – добу Української революції, коли у Києві протягом 1917–1920 рр. багаторазово змінювалася влада [2].

У статті Луїзи Ільницької «Покажчики змісту журналів: принципи структури» фахово проаналізовано способи організації матеріалу, що використовуються при укладанні покажчиків змісту періодичних видань, а саме: систематичний (за тематичними розділами або предметними рубриками в межах розділів), хронологічний (за послідовністю років виходу журналу і, відповідно, – номерів у межах року), персональний або алфавітний (за автором публікації або назвою, якщо автор не вказаний).

Це спонукало дослідників розмістити матеріал бібліографічного покажчика у шести основних розділах: «Статті», «Критика і бібліографія», «Листування редакції», «Реклама видавництва, книг і періодичних видань», «Книготорговельна реклама», «Оголошення про передплату періодичних видань». Пошуку документів сприяла чітка систематизація всередині розділів.

Так, перший розділ «Статті», складається з підрозділів: Редакційні статті та замітки; Історія книги. Книговидання; Українська література; Педагогіка; Бібліографія та історія бібліотечної справи; Огляди преси; Біографічні матеріали. Некрологи. Другий розділ «Критика і бібліографія» містить підрозділи: Рецензії; Списки книжкових і періодичних видань; Змісти журналів; Видавничі хроніка; Літературне життя. [Хроніка]. До найбільшого підрозділу «Рецензії» увійшли рецензії на поетичні твори та публіцистику, видання з історії, етнографії, економіки, соціології, педагогіки, мистецтва, музики, театру, релігії, медицини, політико-

агітаційні, науково-популярні та інформаційні видання, твори для дітей тощо. Третій розділ «Листування редакції» містить інформацію про зміст листування редакції з різними організаціями і приватними особами. У четвертому – «Реклама видавництв, книг і періодичних видань» – представлено оголошення про передплату видань, інформацію про випуск книжок різними видавництвами, виконання друкарських робіт. До п'ятого розділу «Книготорговельна реклама» увійшла інформація про продаж та постачання книжкової продукції видавництвами і крамницями. Шостий розділ «Оголошення про передплату періодичних видань» містить оголошення про передплату журналів та газет.

Всього у покажчику 1285 розписаних за розділами публікацій повного комплексу часопису «Книгарь» за період з 1917 по 1920 рік.

Автори систематичного покажчика змісту «Журнал «Книгарь: літопис українського письменства» доклали багато зусиль і наполегливості, щоб всебічно і повно розкрити зміст публікацій часопису та провели кропітку дослідницьку роботу з уточнення (ідентифікації) прізвищ, псевдонімів і криптонімів. За матеріалами вміщених у виданні рубрик можна вивчати історію літератури, книгознавства, бібліографії, української культури взагалі, історію без замовчувань і викривлень [12].

Першим книгознавчим часописом, який з'явився на західноукраїнських теренах у 1921 р., був часопис «Книжка: вісник українського книжкового руху». Видавався він у м. Станіславові (нині м. Івано-Франківськ) у видавництві «Бистриця» під редакцією Івана Чепиги. Вісник приділяв увагу питанням книговидання, намагаючись охопити всі країни, де з'являлось українське друковане слово. До співпраці у часописі було запрошено українських вчених, яких доля розкидала по всій Європі: М. Галушинський, В. Дорошенко (Львів), З. Кузеля (Берлін), Б. Заклинський (Ужгород), Б. Ржепецький (Варшава), Д. Дорошенко (Відень), С. Сірополко (Тарнів), П. Клунний (Прага) та ін. [11]. За три роки роботи часопис опублікував низку бібліографічних матеріалів. Це, зокрема, поточна і критична бібліографія, для якої відводилися окремі розділи, тематичні списки літератури, реєстри українських видавництв і періодичних видань, видавничо-книготорговельні списки книг. Також на сторінках «Книжки» порушувалися проблеми чистоти української мови, теорії і практики перекладу, історії книги, бібліотечної і бібліографічної справи та тощо. В останньому річнику «Книжки» замість бібліографічного розділу започатковано окремий додаток за редакцією Івана Калиновича під назвою

«Всеукраїнська бібліографія за 1923 рік». Укладач мав намір занотувати всю друковану продукцію українською мовою, праці українців будь-якими мовами та публікації чужинців про Україну та українців, виділивши окремо: 1) видання українською мовою; 2) твори іноземними мовами. «Книжка» встигла опублікувати тільки першу частину бібліографії, яка налічує 545 позицій українською мовою [11].

У 2003 р. Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаніка НАН України видано систематичний покажчик змісту «Книжка» (1921–1923): вісник українського книжкового руху», автор-укладач Софія Когут (Львів, 2003) [8].

Вступна стаття Наталії Рибчинської «Перший на західноукраїнських теренах книгознавчий часопис» висвітлює історію створення Вісника, складності в його роботі, зокрема скрутне фінансове становище, видавничу та бібліографічну діяльність Івана Чепиги і його наполегливу працю як редактора, рецензента та одного з авторів статей «Книжки». Автор статті розкриває структуру часопису, зазначає, що статейний розділ «Книжки» слабший у порівнянні з книгознавчими часописами «Книгарь» і «Бібліологічні вісті». У «Книжці» переважають публікації інформаційного та агітаційно-пропагандистського характеру на відміну від солідних наукових студій «Бібліологічних вістей» та літературознавчих досліджень «Книгаря» [8, с. 6]. Проте, заслуговують на увагу публікації «Книжки» з питань чистоти української мови, теорії та практики перекладу, бібліотечної і бібліографічної справи, освіти. Крім того, «Книжка» надавала великого значення рецензуванню.

Бібліографічний покажчик складається з чотирьох розділів: «Статті», «Рецензії», «Хроніка» та «Бібліографія», у яких розкрито зміст часопису. До розділу «Статті» увійшло 53 публікації з різних питань книгознавства та видавничої діяльності, систематизовані за алфавітом прізвищ авторів. У розділі «Рецензії» матеріал подано відповідно до рубрикації, запропонованої редакцією «Книжки»: Загальний розділ; Книгознавство та бібліографія; Філософія. Психологія; Релігія; Соціальні науки; Мовознавство; Прикладні знання; Мистецтво; Дитяча література; Художня література. Літературознавство; Історія; Персоналії. Розділ «Хроніка» складається з шести підрозділів: З преси; Літературний рух; Видавничий рух; Новини про періодику; Факти, події, коментарі; Комунікати і звітлення. Для полегшення користування бібліографічним покажчиком одну частину матеріалу підрозділів даного розділу систематизовано за

хронологією, а іншу – за алфавітом. До четвертого розділу «Бібліографія» увійшли бібліографічні матеріали, які, переважно, публікував І. Калинович. У 1923 р. замість цього розділу виходить окремий додаток «Всеукраїнська бібліографія» І. Калиновича. Наприкінці вміщено Розписані річники часопису «Книжка» за 1921–1923 рр.

Більшість з 344 позицій систематичного покажчика доповнені анотаціями, які розкривають зміст публікацій. Надзвичайно складна праця – розкриття псевдонімів і криптонімів. Їх розкрито авторами за змогою. У кінці видання подано Іменний покажчик – кирилицею і латиницею; Покажчик періодичних видань та Додатки, які вміщують «Спогад про Івана Чепигу його дочки Віри Іванівни Чепиги» і «Листи І. Чепиги до І. Калиновича».

Отже, систематичний покажчик змісту «Книжка» (1921–1923): вісник українського книжкового руху» стане у пригоді дослідникам історії книгознавства та видавничого руху 20–30-х років ХХ століття.

У 1923 р. Українським науковим інститутом книгознавства (УНІК) у Києві започатковується журнал «Бібліологічні вісті» [10]. Це був єдиний на той час в СРСР науковий журнал практично з усіх галузей книгознавства. Часопис публікував матеріали з питань бібліотечної справи та бібліографії, історії української книги, мистецтва книги; знайомив читача зі станом книжкової справи за кордоном. Крім того він містив інформацію про бібліотечно-бібліографічну освіту, книговидавничу справу, книжкову торгівлю. За вісім років існування редакторами часопису були: М. Іванченко, Ю. Меженко, Я. Стешенко, С. Кондра, Т. Алексєєв. Загалом на сторінках «Бібліологічних вістей» надруковано понад 200 статей, не рахуючи рецензій, оглядів та хронікальних заміток. Крім українських учених: Д. Балики, М. Іванченка, В. Ігнатієнка, С. Маслової, Ю. Меженка, В. Міяковського, Я. Стешенка – до співробітництва у часописі були залучені Л. Биковський (Подебради), І. Борщак (Париж), М. Рубакін (Лозанна), Л. Хавкіна (Москва) та ін. [7, с. 26]. Автори з-за кордону у своїх публікаціях торкалися питань розвитку вітчизняного та зарубіжного книгознавства і бібліографії. До прикладу: матеріал Л. Биковського «Книжна справа в Чехословаччині» (1926, № 2), «Бібліотековіана Всенародної бібліотеки України» (1923, № 3), що включає список рукописів та видань про ВБУ в хронологічному порядку, стаття Л. Хавкіної «Бібліографія на Першому міжнародному бібліотечно-бібліографічному конгресі» (1930, № 1). Питання про наявність українських видань в

закордонних бібліотеках висвітлено в публікаціях І. Борщака «Українська «Periodika» в Паризьких бібліотеках: Лист з Парижу» (1929, № 4) та С. Сірополька «Український відділ в бібліотечі Слов'янського інституту в Празі» (1925, № 1–2). Проблеми дослідження бібліологічної психології подано у статті «Секція бібліопсихології» (1926, № 1), яка існувала з 1916 р. спочатку в Кларані, пізніше в Лозанні на чолі з М. О. Рубакіним. Огляди життя і творчості видатних українських діячів мистецтва, вчених, бібліофілів висвітлено у матеріалах: «Праця українських бібліологів» (1923, № 4), де подано інформацію про працю І. Борщака «Україніка», статті І. Борщака «Пилип Орлик – книжник» (1929, № 2–3), матеріали В. Дорошенка «Іван Калинович» (1927, № 4), публікації В. Січинського «Книжна графіка Павла Ковжуна» (1927, № 4) та ін. [1]. За вмістом цінних інформаційних матеріалів журнал «Бібліологічні вісті» посідає, безперечно, перше місце серед інших вітчизняних книгознавчих видань.

Національною парламентською бібліотекою України (нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) у 1996 р. видано систематичний анований покажчик змісту «Бібліологічні вісті (1923–1930)» (укладач – знаний в Україні дослідник історії книжкової справи Галина Іванівна Ковальчук) [1].

Відкриває покажчик стаття Сергія Білоконя «Бібліологічні вісті»: місце в культурі». Автор ділиться роздумами про унікальність комплексної науки – книгознавства, що розглядає увесь «колообіг» книги в суспільстві і поєднує такі взаємозалежні напрями, як книговиробництво, книгорозповсюдження та книгоопис, які, своєю чергою, поділяються на багато складників. Періодом культурного відродження автор називає той час, коли в Українському науковому інституті книгознавства (УНІК) вивчалися усі ці дисципліни (йдеться про час, коли інститут очолював Ю. Меженко); відзначає, що книгознавці 1920-х років відчували себе вільними від офіційної «радянської» ідеології, про що говорить той факт, що жодного номера журналу «Бібліологічні вісті» не розпочинає кон'юнктурна стаття на кшталт «Ленін і книга», «Воровський і друкарство» та ін., навпаки, історія української книжкової культури розпочинається з середньовічних монастирських бібліотек і друкарень, а до персоналій, діяльність яких висвітлюється на сторінках видання, включено Мелентія Смотрицького, Г. Потьомкіна-Таврійського, графа Ол. Строганова [1, с. 7–8]. У статті проаналізовано перший розпис журналу «Бібліологічні вісті» за 1923–1927 роки, який вийшов без вихідних даних під назвою «Показники.

Систематичний та авторський до часопису Українського Науково-Дослідного Інституту Книгознавства «Бібліологічні вісті» за р.р. 1923–1927». Йдеться також про залучення редакцією журналу до спільної праці представників політичної еміграції та про новини книжкового життя з-за кордону. Вступна стаття Галини Ковальчук інформує про діяльність часопису, його редакторів та авторів, розкриває структуру систематичного анотованого покажчика змісту журналу «Бібліологічні вісті».

Систематичний покажчик висвітлює всі матеріали часопису, незалежно від їх обсягу і характеру. На весь матеріал подаються анотації або короткі фактичні дані з хронікальних заміток. У структурі бібліографічного посібника за основу прийнято систему книгознавства, якої дотримувався директор УНІК і головний редактор «Бібліологічних вістей» Ю. Меженко [1, с. 12–13].

Так, перший розділ «Книговиробництво» включає підрозділи: Постанови та розпорядження; Авторське право; Видавнича справа (рубрики: Статистика друку в УСРР та інших країнах; Українські видавництва; Видавнича справа в РРФСР; Книжкова справа за кордоном); Поліграфія (Історія друкарства; Поліграфічні підприємства УСРР; Поліграфічна справа за кордоном); Мистецтво книги (Теоретичні праці; Мистецтво українських стародруків; Видання з мистецтва; Художники книги; Плакати); Преса (Статистичні відомості; Історія української періодики; Окремі видання; Російські періодичні видання; Зарубіжна преса); Підготовка кадрів (В Україні; В Росії; За кордоном СРСР). Другий розділ «Книгоопис» включає підзаголовки: Книгознавство (Теорія книгознавства; Персоналії; Наукові установи; Товариства, об'єднання, комісії, бюро, комітети в УСРР та за рубежем; З'їзди, конгреси, конференції, наради, семінари в УСРР та в інших країнах); Історія книги (Історія рукописної книги; Інкунабули; Огляди стародруків по окремих книгозховищах; Видання з історії книги); Бібліографія (Теорія бібліографії; Історія бібліографії; Організація та види бібліографії; Методика бібліографії; Бібліографія періодики; Нотографія; Каталоги; Бібліографічні організації). Третій розділ «Книгорозповсюдження» містить підрозділи: Бібліотечна справа. Бібліотекознавство (Теорія бібліотечної справи; Організація бібліотечної справи в Україні; Діяльність окремих бібліотек в УСРР та за кордоном; Історія бібліотек; Колекції, рукописи видатних людей в бібліотеках; Комплектування); Бібліофілія (Бібліофільські товариства, з'їзди; Інші матеріали; Екслібриси); Архіви, музеї, виставки (Архівна

справа; Музеї; Виставки); Книжкова торгівля (Стан книжкової торгівлі в Україні; Історія української книжкової торгівлі; Стан книжкової торгівлі за кордоном); Пропаганда книги. Ювілеї, святкування. Допоміжний апарат складають покажчики: географічних назв, іменний, установ та організацій, псевдонімів і криптонімів, список абrevіатур та список основної літератури про журнал «Бібліологічні вісті».

Завдячуючи систематизованим і анотованим матеріалам посібника «Бібліологічні вісті, 1923–1930» сучасні дослідники й досі черпають цінні відомості з історії української книжкової науки в багатьох її аспектах.

Завдяки провідним силам української інтелігенції, яка була змушена покинути країну після поразки армії Української Народної Республіки, українська книга набула розповсюдження і за кордонами України. Так склалося, що особливо сприятливі умови мала вітчизняна наука в Чехословаччині. Завдяки моральній і матеріальній підтримці чеських наукових та урядових кіл у Празі стали діяти українські наукові організації, товариства, вищі навчальні заклади. Прага також стала визначним осередком української видавничої продукції [13]. У 1926 р. під час ІV Міжнародного з'їзду бібліотекарів та прихильників книги створено Українське Товариство прихильників книги (УТПК), головою якого було обрано Степана Сірополка, а у 1927 р. розпочато підготовку періодичного видання Товариства – «Книголюб». Протягом цього року вийшло три номери часопису, а четвертий номер побачив світ лише у червні 1928 р. Невдовзі до Товариства-засновника приєдналися п'ять колективних членів: Українська Господарська Академія в Подєбрадах, Український педагогічний інститут у Празі, видавниче товариство «Сіач» та дві чехословацькі організації – Slovanska knihovna і Spolek cechoslovenskych knihovniku. З 1930 року відповідальним редактором «Книголюба» став Йозеф Ріба, перебравши на себе обов'язки від незмінного досі керівника видання – професора С. Сірополка. Через нестачу коштів, які виділяв Сенат Педагогічного інституту, часопис «Книголюб», певний час, виходив виключно за рахунок особистих чи колективних пожертв шанувальників українського друкованого слова, а у 1932 р. будь-яка фінансова підтримка вичерпалась і вдалося надрукувати тільки спарені книги 1–2. Відтоді, з 15 липня 1932 р., «Книголюб» припинив своє існування. За шість років діяльності часопису вийшло 17 випусків – 12 окремих і 5 подвійних [3, с. 4–6].

Дослідницьким центром історії української преси за авторством бібліофіла і колекціонера українки, лікаря Михайла Андрійовича Грузова

та Шевченківського лауреата Миколи Архиповича Шудрі укладено покажчик змісту часопису «Книголюб» (Прага, 1927–1932 рр.) (Київ, 1996) [3]. Відкриває покажчик вступна стаття «...І наша книга має долю», яка інформує про заснування періодичного видання «Книголюб», висвітлює діяльність УТПК та редакторів часопису – Степана Сірополка і Йозефа Риби, розкриває зміст публікацій часопису та знайомить з долею описаного авторами комплексу «Книголюба», який було привезено до Києва з Петербурга невідомою особою і який щасливою долею потрапив до них.

До систематичного покажчика увійшло 11 розділів. Перший – «Статті з книгознавства, бібліографії та бібліотекознавства» – містить публікації про психологію читача й бібліотечну справу, дослідження у галузі бібліографії та опису кирилических стародруків, спроби запровадити єдину бібліотечну термінологію та долучитися, таким чином, до міжнародної бібліотечної діяльності. Другий розділ «Витяги з рефератів, прочитаних на засіданнях УТПК» складається з доповідей про бібліографічні дослідження в еміграції, розвідки про окремі книжки та особистості видавців, бібліотекарів, книгознавців. У третьому розділі «Аналітичні огляди» згруповано публікації зі світової історії, філософії, бібліотекознавства, видавничої справи, ногодрукування; розкрито питання антиукраїнських публікацій російської пропаганди та стану бібліотечної справи і книгознавства в Україні. До розділу «Бібліографія з поля науки й культури» увійшли бібліографічні огляди творчості Гете й Ольги Кобилянської, наукової спадщини Миколи Петрова з історії українського письменства, питання бібліографії та іконографії Івана Мазепи. П'ятий розділ «Повідомлення» містить огляди мало вивчених або зовсім не уведених у науковий обіг матеріалів на різноманітні теми. До прикладу: «Про українську бібліографію в Слов'янському бібліографічному каталозі 1877–1881 рр.» Євгена Вирового, «З маловідомих англійських українців» Михайла Мухина, «Бібліографія видань РУП на виставці у Празі» Петра Зленка, «Бібліографічна діяльність отця Євфимія Сіцінського», «П. Куліш і його переклад Святого Письма» Василя Біднова, «Магістр Йоган Гербіній та його книга про київські печери 1675 р.» Дмитра Чижевського, історія пісні «Їхав козак за Дунай» Осипа Безпалка. До розділу «Нотатки, замітки, спогади» увійшли матеріали про нищення української книги в революційну добу, легковажне ставлення науковців Радянської України до підготовки власних праць та інше. Розділ «Некрологи» містить життєписи

видатних діячів у галузі бібліотекознавства і книгознавства. У розділі «Рецензії на фахові видання» згруповано рецензії під авторством Степана Сірополка. Розділи «Miscellanea» (суміш, всяка всячина) містить «взяті по гарячих слідах факти», «Ucrainica» – докладний літопис діяльності УТПК. Також в розділі «Ucrainica» висвітлено діяльність книгозбірень в радянській Україні та подано відомості про українські видавництва і видання, близькі за спрямуванням до «Книголюба». Для полегшення пошуку тієї чи іншої особистості матеріали про авторів статей часопису «Книголюб», а саме щорічні переліки авторів, подано у розділі «Покажчик імен у тексті». В окремих книгах за 1927–1930 роки включно оприлюднюються списки членів Українського товариства прихильників книги, де висвітлено інформацію про чільних діячів національної інтелігенції, які несли у світ сяйво української книги. Цю інформацію згруповано у розділі «Списки членів УТПК в Празі». У додатку до бібліографічного покажчика вміщено перелік коротких біографічних довідок про членів Українського товариства книголюбів у Празі (1927–1932).

Важливим здобутком бібліографічного покажчика змісту часопису «Книголюб» (Прага, 1927–1932 рр.) є його унікальний зміст, який розкриває діяльність української еміграції та її внесок у розвиток української бібліографії, вітчизняної культури.

Наприкінці 30-х років ХХ століття у радянській Україні майже повністю були згорнуті дослідження з історії розвитку видавничої справи в Україні. Адаже видавнича діяльність і розвиток книгознавчої науки загалом перейшли до рук більшовицької влади і підлягали жорсткій цензурі, а українські науковці розплачувалися за українську книгу власним життям, забуттям, звинуваченням у буржуазному націоналізмі. Тому науковці Західної України та еміграції намагалися заповнити науковий вакуум своїми ґрунтовними дослідженнями. Інформування суспільства про твори друку продовжило Українське товариство бібліофілів у Львові. За підтримки Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) у 1937 р. львівські книгознавці заснували місячник, присвячений бібліології та бібліофілству – «Українська книга». Його редактором став бібліофіл та видавець Євген Юліан Пеленський [9]. Примірники журналу поширювалися, крім України, в Чехословаччині та Австрії. На сторінках видання вміщувалися розвідки про видатних українських книголюбів, приватні бібліотеки історичних діячів України, рідкісні стародруки, подавалася інформація про вітчизняні періодичні видання, раритети національного друкарства. Автори у своїх

публікаціях не обмежувалися викладом лише відомих фактів, а й широко вдавалися до архівних розшукув. Протягом 1937–1938 років вийшло по сім книжок часопису щороку (окремі та здвоєні номери). У серпні 1939 р., під час встановлення радянської влади на землях Західної України, було видано лише один номер часопису за цей рік. Перервали видання «Української книги» підписання пакту про поділ Європи і подальші воєнні дії. Пізніше на теренах Польщі, а саме у Кракові, редакції вдалося опублікувати ще два річники місячника: IV – за 1940 рік, виданий у 1942 році та V – за 1941 рік, видрукуваний у 1943 році.

Через десятки років українською діаспорою у Сполучених Штатах Америки було організовано випуск квартальника «бібліографії і книгознавства» Товариства українських книголюбів і Товариства українських бібліотекарів та Бібліографічної комісії НТШ з тією ж назвою – «Українська книга» та обкладинкою М. Бутовича. Редактором став колишній львів'янин, але вже емігрант, Богдан Романенчук. Проте це видання було цілком іншим за змістом [4, с. 3–6].

У 1998 році дослідники Михайло Грузов та Микола Шудря уклали анотований покажчик змісту часопису «Українська книга» (Львів, 1937–1939; Краків; Львів, 1942, 1943), який видано приватним видавництвом «МАГ» накладом 100 примірників (Київ, 1998) [4]. З видавничою позначкою «МАГ» («Михайло Андрійович Грузов») вийшло у світ понад 50 видань тиражами від кількох до 30–40 примірників, часто іменних та нумерованих. Михайло Грузов збирав такі видання, які доносять до нас маловідомі і переважно заборонені в радянській Україні сторінки історії та показують життя українських емігрантських громад [5].

На початку покажчика вміщено статтю «Путівна зірка в українському книгодрукарстві», де висвітлюється діяльність часопису «Українська книга» упродовж 1937–1941 років у Львові, 1942–1943 років – на теренах Польщі. Подано інформацію про вітчизняних авторів та авторів в еміграції: І. Крип'якевича, М. Возняка, М. Рудницького, Б. Романенчука, В. Січинського, В. Дорошенка, Л. Биковського, І. Борщака, А. Животка, С. Сірополка, П. Богацького, Д. Чижевського, В. Короліва-Старого та ін.

У бібліографічному посібнику розписано публікації усіх річників часопису за розділами: «Історичне книгознавство», який містить розвідки про історію українських стародруків, книг і преси та питання поширення української книжки; «Архіварство», що включає відомості про пошуки і знахідки в монастирських та церковних бібліотеках, українську в зарубіжних

архівах, оригінали та репродукції рідкісних матеріалів; «Друкарство», де вміщено інформацію про центри українського друку в Австро-Угорщині, Росії, Польщі, Німеччині, Америці; «Бібліографія», що складається з бібліографічних оглядів історіографії української книги та українського книгознавства, списків праць українських видатних діячів та літератури про них, оглядів нових книжок, рецензій; «Статистика», де подано статистичні дані про українські часописи та статистичний аналіз бібліографічних покажчиків, надрукованих в «Українській книзі»; матеріали розділу «Бібліотекознавство» містить інформацію про каталоги львівських бібліотек з 1619 р. та методологічні засади бібліотекознавства; у розділі «Бібліофіліство» подаються матеріали про українські приватні бібліотеки: Мелентія Смотрицького, Петра Могили, Івана Лукашевича, Дмитра Тупталенка, Теофана Прокоповича; бібліотеки української козацької старшини: Миколи Хоменка, Якова Марковича, Лашкевичів, Кочубеїв, Милорадовичів; бібліотеки гетьманів: Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського та про діяльність книголюбів Василя Анастасевича та Петра Стебницького. Зацікавлюють, безперечно, матеріали розділу «Мистецтво книги», де вміщено описи двох гравюр видань Швальпойта Фіюля, видань із краєвидами України XVII–XVIII ст., список рідкісних видань Кам'янецької Мистецько-промислової школи тощо. В розділі «З життя книгознавчих установ» подано відомості про діяльність книгознавчих установ в Україні та за кордоном. Особливо важливі матеріали про книжковий рух та життя книгознавчих установ в Україні, Чехословаччині, Бельгії, Литві та інших країнах, рецензії на нові видання містить розділ «Хроніка». Великої уваги надавала редакція часопису зворотному зв'язку з читачем. Про повагу до читачів, складне матеріальне становище йдеться в розділі «Редакційні справи». Тут вміщено програму випуску «Української книги» із закликом про підтримку журналу та запрошенням до співпраці (стаття «Від редакції» вміщена в додатку 1), листи до редакції з книгознавчих питань. До кожної статті посібника подано анотацію. У додатках: стаття «Від редакції», «Звідомлення з діяльності Українського товариства бібліофілів у Львові за 1937 рік» та «Список співробітників «Української книги» – 1937. – № 1–8. (3-тя сторінка обкладинки). У кінці вміщено покажчик імен.

Досліджуючи бібліографію творів українського друку за покажчиком змісту часопису «Українська книга», ми отримуємо цінну інформацію про стан книговидавничої справи того часу не тільки в Галицькій Україні,

а й у Польщі, Чехословаччині та інших країнах, популяризацію українського слова за рубежем і, водночас, про труднощі книговидавання, зокрема, про зниження обсягу книжкової продукції протягом 1938 року внаслідок складного політичного становища в Європі.

Отже, розглянувши та порівнявши матеріали бібліографічних покажчиків змісту періодичних видань 1917–1943 років, можемо зробити висновок про те, що незважаючи на складні умови діяльності, а саме війна, нестабільне політичне становище, нестача кадрів та коштів, проблеми збуту тощо, українські книгознавчі осередки працювали, як на українських землях у складі СРСР чи Польщі, так і за кордоном – в еміграції. Періодичні видання, що друкувалися ними, виконували роль засобів пропаганди політичних ідей, формування і вияву громадської думки, поширення наукових та фахових знань, в тому числі і книгознавчих.

Таким чином, згадані бібліографічні покажчики змісту періодичних видань висвітлюють історичні аспекти розвитку книгознавчої науки, відображають науковий і культурний рівень суспільства, мають велике значення для популяризації книжкової справи, забезпечують задоволення інформаційних потреб дослідників у більш детальному вивченні питань книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії певного періоду та допомагають скласти уявлення про стан розроблення проблеми, яка їх цікавить.

Особлива увага до дослідження української періодики першої половини ХХ століття припала на 1990-ті роки ХХ століття – початок ХХІ століття. Значний внесок у дослідження вітчизняного книгознавства зробили бібліографи Михайло Грузов, Луїза Ільницька, Галина Ковальчук, Софія Когут, Ольга Хміль, Микола Шудря та багато інших науковців.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліологічні вісті (1923–1930) / уклад. Г. І. Ковальчук. Київ, 1996. 159 с.
2. Гришина Т. Перший український бібліографічний часопис. *Бібл. вісн.* 2018. № 3. С. 41–42.
3. Грузов М., Шудря М. «Книголюб» (Прага, 1927–1932 рр.) : покажч. змісту часопису / ред. О. Сидоренко. Київ, 1996. 34 с. (Серія: Бібліографічні покажчики).
4. Грузов М., Шудря М. «Українська книга» (Львів, 1937–1939; Краків, 1942, 1943) : анот. покажч. змісту часопису. Київ : Маг, 1998. 38 с.
5. Добко Т., Кончаковський А. Бібліограф, бібліофіл, лікар Михайло Грузов. *Вісн. Кн. палати.* 2009. № 4. С. 39–43.

6. Ільницька Л., Хміль О. *Журнал «Книгарь»: літопис українського письменства (1917–1920)* : сист. покажч. змісту. Львів, 2016. 393 с.
7. Ковальчук Г. *Журнал УНІКу «Бібліологічні вісті»*. *Бібл. вісн.* 1997. № 2. С. 26–28.
8. Когут С. *Книжка (1921–1923): вісник українського книжкового руху* : сист. покажч. змісту. Львів, 2003. 97 с.
9. Плехова І. Д. *Часопис «Українська книга» (1937–1943) у контексті становлення української книгознавчої періодики першої половини ХХ століття*: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2010. 19 с.
10. Попова А. А. Периодические издания по библиографии 1917–1927 (материалы к указателю). *Библиография : журн. теории, истории и практики библиогр.* Москва, 1929. № 2/3. С. 109–138.
11. Рибчинська Н. «Книжка» (1921–1923) : іст.-книгознавчий аспект. *Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаніка.* Львів, 2000. Вип. 7/8. С. 121–135.
12. Чорній В. В. Журнал «Книгарь» (1917–1920) як джерело до бібліографії української книги. *Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаніка.* 1995. Вип. 3. С. 107–115.
13. Чорній В. В. Діяльність українського товариства прихильників книги у Празі і журнал «Книголюб» (1927–1932). *Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаніка.* 2000. Вип. 7/8. С. 173–180.

References

1. Kovalchuk, H. I. (Ed.) (1996). *Bibliolohichni visti (1923-1930)*. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
2. Hryshyna, T. (2018). Pershy ukrainisky bibliohrafichny chasopys [The first Ukrainian bibliographic journal]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 3, 41-42. [In Ukrainian].
3. Hruzov, M., Shudria, M. (1996). "Knyholiub" (Praga, 1927-1932 rr.): pokazhchyyk zmistu chasopysu. Kyiv, Ukraine. [Seria: Bibliohrafichni pokazhchyky]. [In Ukrainian].
4. Hruzov, M., Shudria, M. (1998). «Ukrainska knyha» (Lviv, 1937-1939. Krakiv, 1942, 1943): anotovany pokazhchyyk zmistu. Kyiv, Ukraine: Mah. [In Ukrainian].
5. Dobko, T., Konchakovsky, A. (2009). Bibliohraf, bibliofil, likar Mykhailo Hruzov [Bibliographer, bibliophile, doctor Mykhailo Hruzov]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, 4, 39-43. [In Ukrainian].
6. Plynyska, L., Khmil, O. (2016). *Zhurnal «Knyhar»: litopys ukrayinskoho pysmenstva (1917-1920): systematychny pokazhchyyk zmistu*. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].
7. Kovalchuk, H. (1997). Zhurnal UNIKu «Bibliolohichni visti» [UNIC Journal «Bibliolohichni visti»]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 2, 26-28. [In Ukrainian].
8. Kohut, S. (2003). *Knyzhka (1921-1923): visnyk ukrayinskoho knyzhkovoho rukhu: systematychny pokazhchyyk zmistu*. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

9. Plekhova, I. D. (2010). Chasopys «Ukrainska knyha» (1937-1943) u konteksti stanovlennia ukrainskoi knyhoznavchoi perodyky pershoi polovyny XX stolittia [The magazine «Ukrainian Book» (1937-1943) in the context of the formation of the Ukrainian literary periodicals of the first half of the XX century] (PhD dissertation). Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

10. Popova, A. A. (1929). Periodicheskie izdaniia po bibliografii 1917-1927 (materialy k ukazateliu) [Periodicals on the bibliography 1917-1927 (materials to the index)]. *Bibliografiia: zhurnal teorii, istorii i praktiki bibliografii*, 2/3, 109-138. [In Russian].

11. Rybchynska, N. (2000). «Knyzhka» (1921-1923): istoryko-knyhoznavchy aspekt [«Knyzhka» (1921-1923): the historical and literary aspect]. *Zapysky Lvivskoi Naukovoї Biblioteky im. V. Stefanyka*, 7/8, 121-135. [In Ukrainian].

12. Chornii, V. V. (1995). Zhurnal «Knyhar» (1917-1920) yak dzherelo do bibliografii ukrainskoi knyhy [Magazine «Knyhar» (1917-1920) as a source for the bibliography of the Ukrainian book]. *Zapysky Lvivskoi Naukovoї Biblioteky im. V. Stefanyka*, 3, 107-115. [In Ukrainian].

13. Chornii, V. V. (2000). Diialnist ukraïnskoho tovarystva prykhylnykiv knyhy u Prazi i zhurnal «Knyholiub» (1927-1932) [Activities of the Ukrainian Society of Book Supporters in Prague and the Journal «Knyholiub» (1927-1932)]. *Zapysky Lvivskoi Naukovoї Biblioteky im. V. Stefanyka*, 7/8, 173-180. [In Ukrainian].

Tetiana Hryshyna,

Junior research fellow, Vernadsky National Library of Ukraine

3, Holiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: tagym@ukr.net

tel.: +38(098)270 00 17

Reflection of the development of Ukrainian writing (1917–1943) in modern bibliographic indexes of the contents of periodicals

The review includes analysis of bibliographic indexes of the content of domestic periodicals published during the years 1917–1943 in Ukraine and in emigration. The article studies thematic sections that are included in the bibliographic manuals and discloses their content. The thematic sections that are included in the bibliographic manuals are described and their content content is disclosed. The research figures out achievements of the mentioned bibliographic publications and their role in the study of the development of the book business, library science and bibliography, and, in general, book science in Ukraine.

Keywords: bibliographical index, bibliography, library science, book science, «Bibliolohichni Visti», «Knyhar», «Knyholiub», «Knyzhka», «Ukrainska Knyha».

Стаття надійшла до редакції 10.06.2019